

Педагогическо списание на
Великотърновския университет
„Св. св. Кирил и Методий“

ПЕДАГОГИЧЕСКИ
ЛЮБЛИМЦИ

Брой 1, 2015

СТИМУЛИРАНЕ НА ДЕТСКАТА САМОСТОЯТЕЛНОСТ ЧРЕЗ СЪЗДАВАНЕ НА РАЗВИВАЩА СРЕДА В ПРЕДУЧИЛИЩНАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА ИНСТИТУЦИЯ

Рени Христова

Summary: This article discusses the main components of autonomy as a complex integrative basic quality of the personality. Importance of the personal aspect of a child of preschool age is emphasized. The author presents the role of the educational environment of preschool as a mean which stimulates children's autonomy.

Key words: autonomy, preschool, developmental environment preschoolers

Самостоятелността е обект на редица изследвания в педагогиката и предучилищната педагогика и остава един от актуалните педагогически проблеми, защото тя е сред тези качества, които са опорни в личността характеристика на човека, затова нейното формиране трябва да започне в годините на предучилищното детство. Интересът към проучване на детската самостоятелност от една страна е обусловен от целите на хуманистичната педагогика, които са ориентирани към разкриване на индивидуалността на детето и от друга към създаване на оптимални условия за неговото развитие. И макар че стремежът към самостоятелност е присъщ на всяко дете, вътрешна потребност на растящия детски организъм, за да се развие и утвърди като същностно личностно качество са необходими

комплекс от условия. Важно място сред тях заема организацията на средата в детската градина.

Известно е, че колкото по-малки са децата, толкова по-незначителни са уменията им да действат самостоятелно и в същото време налице е силно изразен стремеж към самостоятелност. Сложният комплекс от компоненти, изграждащи самостоятелността, изисква формирането ѝ да започне от най-ранна детска възраст, за да не се пропуснат възможностите на един от най-сензитивните периоди от човешкото развитие. Стремежът към самостоятелност е естествен потенциал на всяко човешко същество. Първите крачки, първите манипулативни действия, първите думи са доказателство за силното желание за независимост. С тези първи, дори неуспешни опити, започва доказването и утвърждаването на „Аз”-а. Процесът на развитие на самостоятелността може да се изрази по следния начин – „аз искам, но не мога”, за да се стигне постепенно до осигуряващия независимост алгоритъм – „аз искам, знам как и мога”.

Съществуват множество определения за самостоятелността, в които отделните автори конкретизират различни параметри (интелектуални, мотивационни, поведенчески, практически), въз основа на които квалифицират една проява, действие или дейност като самостоятелна.

От психологическа гледна точка самостоятелността се дефинира като „способност и стремеж да се подбират и реализират адекватни на ситуацията действия, до голяма степен независимо от подкрепящи или смущаващи събития. В основата на самостоятелността лежат сложни процеси на вземане на решение, които могат да се изменят чрез учене. Актуално наблюдаваната степен на самостоятелност се влияе както от когнитивни фактори (прозрение в изискванията на ситуацията, интелектуални способности и т.н.), така и от мотивационни (напр. активност, специфични потребности, любопитство)” [4, с. 512]. Самостоятелността включва действия, които човек предварително трябва да е усвоил, за да взема адекватни на ситуацията решения. Но за да се стигне до тази степен на самостоятелност е необходимо възприемане на знания и умения, т.е. самостоятелността може да се развие чрез подходящо организирано педагогическо взаимодействие в целесъобразно организирана среда.

В друг психологически източник самостоятелността се определя като „волево състояние на личността, която проявява склонност и способност за самостоятелна дейност, основана върху собствени знания и навици, представи и понятия, умения и убеждения, привички и жизнен опит, без практическа, странична помощ” [3, с. 301]. В това определение се открояват няколко аспекта, характеризиращи самостоятелността, като интегративно качество, включващо интелектуален (знания, представи, понятия), нравствен (убеждения) и практически (умения) компонент.

Е. П. Ильин разглежда самостоятелността като волева черта на личността. „Самостоятелността е възможността за осъществяване на каквато и да е дейност без постоянна помощ, както и самостоятелно вземане на решения и осъществяване на заплануваното и самоконтрол, а в редица случаи и поемане на отговорност за действията и постъпките. Затова развитието на самостоятелността при децата протича заедно с развитието на самосъзнанието” [2, с. 218].

От педагогическа гледна точка проявата на самостоятелност най-често се свързва с дейността и готовността за нейното осъществяване, т.е. самостоятелността се изразява във възможността на човека да организира, провежда и реализира своята дейност, без да получава чужда помощ. И тъй като в предучилищна възраст детето усвоява различни дейности, то в процеса на педагогическото взаимодействие в детската градина, трябва да се научи самостоятелно да си поставя цели и задачи, да анализира условията за тяхното протичане и постигане, да изказва предположения и да формулира хипотези. Много важно е, за да се формират като самостоятелно мислещи и действащи личности, на децата да се предлагат проблемни ситуации, при разрешаването, на които те свободно да предлагат варианти и намират средства за решения, да преодоляват разногласия, да организират и коригират хода както на индивидуалната, така и на съвместната дейност, постигайки положителен резултат.

Самостоятелността е постепенно развиващо се личностно качество, което преминава през етапността, характеризираща развитието на детето от три до седемгодишна възраст.

Известно е, че предпоставките за самостоятелността се зараждат приблизително между втората и третата година от живота на детето, когато то започва относително самостоятелно да се прид-

вижда в пространството и може самостоятелно да удовлетворява някои свои основни жизнени потребности в семейството и в други социални групи (в детска ясла или в детска градина). „В началото на предучилищната възраст – към третата година, а при някои деца и по-рано, в зависимост от индивидуалните особености на темперамента се проявява, при едни по-голям, а при други по-малко изразен стремеж към самостоятелност” [1, с. 608].

Към третата година детето може да се съблича и облича с малка помощ от възрастния, но често децата се отказват от подобна самостоятелност, било заради неоснователно отнета от възрастния възможност или поради определени затруднения, които изпитват. Формирането на умения за грижи за себе си е първата стъпка към самостоятелност, които детето овладява насърчавано и подкрепяно от възрастния. Съществена роля в процеса на изграждане на самостоятелността има отношението на учителя, който спомага постепенно външния стимул (поощрение или подкрепа) да се замести от вътрешния (удоволствие от полученото, удовлетворение от самостоятелно изпълненото действие/действие и постигне на целта). В случая детето проявява волево усилие, което води до превръщане на самостоятелността постепенно във волево качество. „При децата между пет и седемгодишна възраст думите „трябва”, „може” и „не може” стават основа и за саморегулация, когато детето ги произнася мислено. Това е проявата на първите усилия на волята” [1, с. 170].

Научните данни свидетелстват, че към петгодишна възраст в условията на оптимално възпитание и обучение децата могат да достигнат определени показатели на самостоятелност в общуването, игровата, познавателната и самостоятелната дейност. От собствени изследвания съм констатирала, че когато образователната среда е организирана, така че да насърчава детската самостоятелност децата проявяват стремеж за извършване на любими дейности, при които проявяват умение да си поставят самостоятелно цел, осъществяват елементарно планиране, проявят настойчивост при реализиране на поставените цели и се стремят към получаване на резултати, проявяват инициативност и творчество при решаване на задачата.

Към края на предучилищната възраст инициативността и самостоятелността се проявяват значително диференцирано и в голямо разнообразие – съчинителство, експериментиране, откривателство.

Инициативността на децата се направлява от това да действат по-своему, т.е. въпреки изискванията на възрастните. Те могат и умеят да насочват своята инициатива, по-бързо и по-добре да изпълнят това, което им е поръчано или това, което са замислили.

Разширяват се параметрите на самостоятелността, които придобиват и в нравствен аспект – започват да се чувстват по-големи от другите деца в детската градина, отзивчиви са в ролята на помощници на възрастния и могат да научат по-малките на това, което те умеят, стремят се към оценката и признаването от възрастните с присъщата за възрастта потребност от самоутвърждаване. Нарасналата самостоятелност се изразява и в уменията да оценяват работата, постъпките и поведението на другите, най-вече на връстниците.

Така самостоятелността постепенно се развива като личностно качество, основите на което се поставят в предучилищна възраст, резултат от целенасочена педагогическа дейност, насочена към развитието ѝ в общуването, в игровата, продуктивната и учебната дейност.

Развитата самостоятелност се характеризира със следните умения:

- Умение за самостоятелно поставяне и устойчивост на замисъла;
- Умение за самостоятелно организиране на обстановката;
- Умение за самостоятелен избор на средства (материали, инструменти);
- Умение за самостоятелно планиране на дейността;
- Умение за самостоятелно изпълнение на алгоритъм от операции;

Умение за самостоятелно постигане на резултата [7, с. 30].

Отсъствието на развита самостоятелност при децата от предучилищна възраст в по-голяма част от случаите се дължи на неправилна организация на дейността, образователния процес и образователната среда, както и на грешки във възпитанието: излишна регламентираност на дейността, постоянен контрол, преобладаване на приемите на ръководство на действията на децата, обучение чрез пряко подражание на възрастния и др. И обратно възпитаването на самостоятелност е успешно, когато възрастните активно подбуждат детето към проява на инициативност, учат го самостоятелно да подбира и да планира дейността си, насърчават го да разказва за предстоящата дейност, учат го да разграничават целта от резултата.

Важна роля в развитието на детската самостоятелност има формирането на умение за елементарен самоконтрол. Самоконтролът се усвоява постепенно: от умението да се осъществява до постигане на резултат, от способите за извършване на дейност и на тази основа до самоконтрол над цялата дейност.

Формирането на самостоятелност е непрекъснат процес, който се осъществява във всички дейности и ситуации, но за да се развива детската индивидуалност, детето се нуждае от образователна среда, която благоприятства разгръщане на неговия личностен потенциал.

Образователната среда е съвкупност от условия, които се създават целенасочено за осигуряване на пълноценно образование и развитие на всяко дете. Начинът на организация на средата до голяма степен оказва влияние върху социализацията на детето, определя продължителността на процеса на адаптация към новите социални условия, подпомага адекватното възприемане на себе се в света на другите, спомага за овладяване конструктивни форми на поведение и комуникативност. Основното предназначение на средата да създаде комфорт и уют, така че всяко дете да се чувства защитено, сигурно, спокойно и удовлетворено, се постига чрез реализиране на основните функции на средата – развиваща, възпитателна и образователна.

В предучилищната педагогика под термина „развиваща среда“ се разбира „комплекс от материално-технически, санитарно-хигиенни, ергономически, естетически, психолого-педагогически условия, осигуряващи организацията на живота на децата и възрастните в детската градина“ [6, с. 53]. Изграждането на развиваща среда в предучилищното образователно заведение цели създаване на предпоставки за удовлетворяване на жизненоважните потребности – физически, социални, естетически, формиращи детската личност.

В концепцията на С. Л. Новоселова „развиващата предметна среда включва система от материални обекти, функциониращи в единство, модернизиращи съдържанието на дейностите, които формират физическия и духовния облик на детето. Обогадената среда предполага интегриране на социални и природни средства, обезпечаващи разнообразие от дейности“. Основни елементи на предметната среда са архитектурно-ландшафните и природно-екологични обекти; художествените зони, игрови и спортни площадки и тяхното оборудване; игрови пространства; аудиовизуални и информационни

средства. Предметно-развиващата среда е съвкупност от природни, социални, културни и предметни средства, удовлетворяващи потребността от актуално и перспективно близко развитие на детето, формиране на неговите творчески способности, обезпечаваща развитието на неговата дейност. Както отбелязва О. А. Комарова, „развиващата предметно-пространствена среда обхваща и организацията на пространството и съответстващото му обзавеждане”. Образователната среда в съвременната детска градина трябва е съобразена и с принципа за екологизация на средата – формиране на компетенции за опазване, съхраняване и възпроизвеждане на природната среда, за функционалното използване на отпадъчните продукти в интериоризацията и екстериоризацията на средата, включване на екологични природни продукти в нейното изграждане и функциониране.

Развиващата среда е ориентирана към индивидуалността на детето и формиране на универсалните структури на психиката (когнитивни, мотивационно-потребностни). Тя е призвана да помогне на детето да открие своята уникална детска индивидуалност.

За да може образователното пространство да изпълнява ролята на развиваща образователна среда и в хода на педагогическото взаимодействие да стимулира самостоятелността на детето, включените компоненти трябва да притежават следните свойства:

- Гъвкавост – свързана е с възможностите на образователните структури към бързо преустройство в съответствие с изменящите се потребности на образователния процес, потребностите на детето и удовлетворяване на желанието му за самостоятелно решаване на задачи, постигане на цели и извършване на дейности.

- Непрекъснатост – обусловена е от същността на образователния процес в детската градина – непрекъснато сменящи се ситуации на педагогическо взаимодействие и форми на активност, осигуряващи приемственост в дейностите и техните елементи, самостоятелност и сътрудничество при тяхното осъществяване.

- Вариативност – предполага изменение на развиващата среда в съответствие с образователните цели, участие на детето в преобразуването ѝ във връзка с неговите индивидуални желания.

- Интегрираност – осигурява реализиране на образователния процес посредством взаимодействие на изграждащите го структури –

образователни направления и образователно съдържание, образователни пространства и зони.

- Откритост – предвижда широко участие на всички субекти на образованието в управлението на образователния процес, формите на обучение, възпитание и взаимодействие.

Осигуряването на развиваща образователна среда е задължение и отговорност на работещите в детското заведение (директор, детски учители, помощник-възпитатели), пред които приоритетно стои целта за разкриване на индивидуалните възможности на детето и насърчаване на детската самостоятелност. Тази цел може да се постига чрез решаване на следните задачи:

- Създаване на необходимите предпоставки за развитие на детската активност и самостоятелност.

- Предоставяне възможност на всяко дете за самоутвърждаване в най-значимите за него сфери на дейност, разкриващи в най-голяма степен неговите индивидуални качества и способности.

- Утвърждаване на такъв стил на взаимоотношения, осигуряващ внимание, признание, зачитане и уважение на личността на всяко дете.

- Постоянно активно търсене на способности и средства за максимално пълно разкриване личностните качества на всяко дете и създаване на предпоставки за развитие на неговата индивидуалност.

- Ориентиране и поддържане на интерактивност и интерактивни методи на личностно въздействие.

Хуманно организираната среда е важна основа за проява и укрепване на детското съзнание и доверието му към другите и света, тя е посредник между детето и възрастните, детето и другите деца, в нея то живее, твори и се формира като личност. Тази среда е в основата на развиващото обучение и едно от действените средства за естетическото му развитие, тя го подпомага при усвояване на познавателния, социалния, естетическия опит, в нея се извяват и реализират творческите му способности.

В детската градина детето прекарва по-голяма част от деня, затова много често я наричаме, а всъщност тя е и неговия „втори дом”. И подобно на собственото жилище, което е уютно, красиво и уникално, така и в детската градина то иска да се чувства удобно и сигурно, да е обградено с обич, да получава и да изпитва положителни емоции.

Ето защо особено място отделяме на предметно-развиващата среда, особено на нейния развиващ характер – обогатяване с такива елементи, които да стимулират познавателната и творческата активност на децата. Съдържането на обзавеждането и материалите трябва да отговаря на съответната възраст. Тяхното разместване и планиране да осигурява свободен достъп до материалите не само там, където се намират, но и възможност за преместване в зависимост от желанието на детето (на масата, на пода, в ателието и пр.).

Принципите, върху които трябва да бъде изградена съвременната образователна среда, така че да осигурява и стимулира детската самостоятелност са следните:

Принцип на взаимодействието. Личностно-ориентираният модел на взаимодействие поставя като основополагащо условие установяване и поддържане на комуникация между възрастния и детето. Организирането на пространството за общуване между субектите на образователния процес да осигурява оптимален контакт между тях, което се постига чрез отчитане на възрастта при подбора на мебелите и организиране на тяхното разположение в пространството.

Принцип на активност, самостоятелност и творчество. Предоставя възможност за участие на децата и възрастните в създаването на предметно-пространствената среда – творци на своето здраве, личност и предметно обкръжение.

Принцип за динамичност. Динамичността, предполага създаване на условия за изменение на средата, според вкуса, настроението, променящите се детски възможности. Реализира се с помощта на мобилността на мебелите, промените в мебелите, ъглите, в съответствие с възрастта на децата. За да се чувства удобно и комфортно, то трябва да има възможност да променя средата според идеите, замисъла, дейността, които желае да осъществи.

Принцип за комплексно и гъвкаво зонироване. Реализира възможността за построяване на непресичащи се сфери на активност и позволяващи на децата да се занимават едновременно с различни дейности, без да си пречат един на друг.

Принцип за индивидуален комфорт и емоционално благополучие на средата. Индивидуална комфортност и благополучие на всяко дете и възрастен, осъществено при оптимален подбор на

мебелите и организиране на пространството, стимулиране на личностната изява.

Принцип за естетизация на средата – средата, в която расте и се развива детето да осигурява не само уют, но и да е красива.

Принцип на половите и възрастовите различия – средата да предоставя възможност за момчетата и момичетата да проявяват своите особености, в зависимост от приетите в обществото еталони за мъжественост и женственост.

Модернизацията на предучилищната образователна институция е свързана със създаване на образователна среда, която осигурява оптимални условията за развитие, възпитание и обучение на всяко дете, среда, която му гарантира спокойствие и сигурност, в която усеща съдействие и подкрепа, в която свободно се движи и общува, която може да променя според желанията и потребностите си, среда предоставяща самостоятелност.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Ильин, Е. П.* Психология воли. 2000.
2. *Ильин, Е. П.* Психология для педагогов. ПИТЕР, 2012.
3. Кратък психологически речник. С., 1985.
4. Речник по психология. Превод от немски, 4 изд. С.: Наука и изкуство, 1989.
5. *Рубинштейн, С. Л.* Основы общей психологии, 2001.
6. *Смирнова, С. А.* Педагогика: педагогические теории, системы, технологии. М., 1999.
7. *Христова, Р.* Функции на дейността по избор в педагогическия процес. В. Търново: Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2001.

LITERATURA

1. *Ilyin E. P.* Psihologia voli. 2000.
2. *Ilyin E. P.* Psihologia dlya pedagogov. PITER, 2012.
3. Kratak psihologicheski rechnik, S., 1985.
4. Rechnik po psihologia. Prevod ot nemski, 4 izd., S. Nauka i izkustvo, 1989.
5. *Rubinshteyn S. L.* Osnovy obshtey psihologii. 2001.
6. *Smirnova, S. A.* Pedagogika: pedagogicheskie teorii, sistemy, tehnologii-M., 1999.
7. *Hristova, R.* Funktsii na deynostta po izbor v pedagogicheskia protses. Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy”, Veliko Tarnovo, 2001.